

PSYCHOLOGY

Емпатія як умова літературної творчості

І. А. Гречуха

Житомирський державний університет ім. Івана Франка, м. Житомир, Україна
Corresponding author. E-mail: irinagreczucha@gmail.com

Paper received 08.02.20; Accepted for publication 22.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2020-222VIII90-12>

Анотація. Стаття присвячена проблемі дослідження емпатії, яка є особливим проявом людської чутливості та, водночас, є необхідною умовою літературної творчості. Аналіз процесу творчого акту дозволив виявити роль емпатійності в творчій діяльності митця слова, де розвинена емпатійна чутливість репрезентується в його художній твір. Було виявлено, що літературна діяльність старшокласників виступає специфічним способом зняття емоційної напруги, яка виникає в процесі емпатійних переживань щодо сприйнятої об'єктивної реальності.

Ключові слова: емпатія, емпатійність, літературні здібності, літературна творчість, літературний твір.

«Сама природа внутрішніх умов творчості є така, що їх появу не можна спровокувати, але їм потрібно сприяти»
(К. Роджерс «Становлення людини»)

Вступ. Здатність до творчості притаманна кожній людині. Ще античні філософи та християнські богослови говорили про «творче начало», яке є в кожній людині. Проте, не всі вдаються до творчості, не всі мають можливість реалізувати власний потенціал творчих здібностей. Творчість має можливість проявитися тоді, коли в житті особистості виникають певні обставини, умови, стимули до її прояву.

Вивчаючи природу літературної творчості, вчені розглядають її через призму психологічних передумов та мотивів до її прояву: як особливий спосіб самовираження (К. Юнг), самоствердження (Ф. Ніцше, К. Юнг), самопізнання (Г. Сковорода); як пізнання дійсності та мудрості світу (О. Потебня); як творча сублімація (З. Фройд); як потреба в отриманні психологічної насолоди (гедонізм) (З. Фройд, Ф. Шиллер); як своєрідний діалог із світом (М. Бахтін, Ю. Лотман); як втеча від дійсності (Ф. Шеллінг, Ф. Шлегель). Попри існування різноманіття наукових поглядів на природу літературної творчості, вчені єдині в тому, що існує емоційна складова, яка уможливає процес літературної творчості. Її називають по-різному: емоційна сприйнятливість, чуйність, чутливість, емпатійність.

Короткий аналіз публікацій за темою. Емпатія є однією із ключових категорій в психології творчості. Ще Аристотель розглядав художню творчість як можливість читача (глядача) до співпереживання, співстраждання та співчуття. Дослідженням особливостей створення та сприймання цього образу через емпатійні процеси займалися С. Я. Басін, В. Б. Блок, О. П. Наконечна, К. С. Станіславський, К. Юнг [1; 2; 11; 12; 15]. Така здатність емпатії вченими пояснюється як здатність нашої уяви до формування «Я-образів» на основі сприйнятого Іншого Я [1; 9]. Цей механізм «проникнення» в стан та суть Іншого дозволяє митцеві пізнати внутрішній світ іншої особистості та потім виразити це в своєму творінні, а «глядачеві» – зрозуміти цей витвір мистецтва. К. Юнг [10, с. 34] в своїй роботі пише, що коли людина сприймає художній твір іншого митця (художній твір вжито у загальному значенні й відноситься до всіх видів художнього мистецтва – пояснення наше. – Г.І.), вона ніби входить всередину його, «ототожнює себе з ним і відходить від самої себе», в результаті чого «глядач» має можливість пережити особливий стан катарсису. Саме тому, ми можемо стверджувати, що емпатія є необхідною умовою для творчого процесу.

Варто зазначити, що таке моделювання «Я» може відбуватися не лише з особистості іншої людини, але й з інших живих об'єктів (емпатія до особин тваринного світу, світу фауни) й навіть з образів явищ природи, оточуючих предметів, тощо. С. Я. Басін про це пише так: «У ній (емпатії) уявлене «Я» моделюється за «образом і подібністю» будь-якого іншого явища. Це означає, що людина може перевтілюватись в образ будь-якого явища, об'єкта тощо» [1, с.24]. Про можливість емпатійного ставлення до живих та неживих об'єктів пишуть й інші вчені (Л. П. Журавльова, М. Бахтін, О. Кубанова, Т. М. Матюх та ін.).

Визначення емпатії, як мистецтва «вчування» дає Т. Ліппс [8]. Автор розглядає емпатію як особливий прояв людської чутливості. Окрім того, емпатія за Т. Ліппсом є пізнавальним механізмом, який спрямований на пізнання іншої людини, чи витвір мистецтва як суб'єкта. Це дає підстави розглядати емпатію як форму естетичного пізнання та на цій основі стверджувати, про наявність окремого виду емпатії – естетичної, що дозволяє автору (та читачу) художнього твору вживатися в художній образ. Такий процес «художнього вчування» В. Воррінгер [16] назвав «об'єктивованою самонасолодою» та «суб'єктивним затьмаренням», оскільки реальна дійсність є дещо іншою, а сприйнята художня дійсність є лише відображенням світобачення його творця. Максимальний ступінь такого проникнення в психології описано як синдром Стендаля, який найчастіше проявляється у людей, які відвідують картинні галереї та знаходячись під дією надмірних емоційних переживань, відчувають «біль і радість» зображуваних художніх персонажів та їх авторів на фізичному рівні.

Мета дослідження – вивчення емпатії старшокласників як умови їх літературної творчості. Відповідно до мети вирішувалися такі **завдання**: дослідити особливості перебігу емпатійних процесів старшокласників в умовах їх літературної творчості; виявити прояви емпатійних переживань автора літературного твору.

Матеріали та методи. Дослідження особливостей розвитку емпатії старшокласників здійснювалося за допомогою **методик** «Тест на емпатію для підлітків та юнаків» [7] та «Діагностика рівня полікомунікативної емпатії» [4]. Виявлення проявів емпатійних переживань авторів літературних творів, здійснювалося з використанням методу аналізу продуктів діяльності (художніх творів) та

контент-аналізу. З метою з'ясування особливостей протікання творчого процесу та ролі в цьому процесі емпатії використовувалися елементи біографічної бесіди. Вибірка становила 68 учнів 9-11 класів, які займаються літературною творчістю та мають відповідні досягнення. Дослідження проводилося на базі Житомирської міської гуманітарної гімназії №23 ім. М. Очерета, ліцею № 25 ім. М.О. Щорса м. Житомира, Житомирської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 28 ім. гетьмана І. Виговського, комунального закладу «Житомирський обласний ліцей-інтернат для обдарованих дітей» Житомирської обласної ради та закладів загальної середньої освіти Гришковецької селищної ради (Гришковецька гімназія, Никонівський ЗЗСО, Половецький ЗЗСО, Рейський ЗЗСО, Старосолотвинський ЗЗСО, Озадівський ЗЗСО, Бистрицький ЗЗСО, Романівський ЗЗСО, Дмитрівський ЗЗСО).

Дослідницькі гіпотези: в процесі роботи над літературним твором відбувається своєрідне «накопичення» та «перенесення» (репрезентація) внутрішньої емпатійної енергії в творчу.

Результати та їх обговорення. Вище проведений теоретичний огляд наукових праць демонструє приклади психологічного підходу до вивчення природи емпатії, де її автори розглядають її як форму пізнання, в нашому випадку як форму художньо-естетичного пізнання світу. Проте, емпатія не лише забезпечує пізнання іншого Я, але й за її участі емпатуючий має можливість виразити свої відчуття та переживання емпату з приводу відчуженого. Тоді ми можемо говорити про емпатію, як про ставлення. Такий інтегративний підхід до визначення поняття емпатії зробила Л. П. Журавльова [6].

Аналізуючи творчий процес письменника загалом, ми можемо стверджувати, що емпатія тут також не обмежується лише естетичним пізнанням, а супроводжує письменника на кожному етапі його творчого процесу, починаючи з етапу накопичення матеріалу (тут має вихід чуттєве пізнання світу, людей, себе), виникнення творчого задуму та активізації відповідних чуттєвих вражень та завершення безпосередньою роботою над художнім твором. Робота над літературним твором не лише об'єктивує переживання його автора, але й спонукає до виникнення відповідних емпатійних переживань. Таким чином емпатія виступає умовою та засобом суб'єктивізації емоційно-чуттєвого досвіду письменника. В силу психологічних особливостей особистості, її життєвого та творчого досвіду, автор може вдаватися до «підсилення» цих переживань засобом доповнення їх іншими, схожими або близькими за змістом, і лише потім передавати їх через художні образи в своєму творі (рис. 1). На основі зробленого нами аналізу можна стверджувати про наявність окремого виду емпатії – художньо-естетичного, який відображає включення емпатійності у весь літературно-творчий процес. Саме тому, вивчення літературного твору, як продукту літературної діяльності, потребує психологічного аналізу. А емпатія постає перед нами не лише як необхідне переживання суб'єкта літературної діяльності, а виступає як одна із умов літературної творчості.

В практиці аналізу літературної творчості, можна зустріти свідчення багатьох відомих письменників, які так чи інакше згадують про роль емпатії в їх літературній діяльності. Зокрема, в описі натхнення, як особливого психологічного стану митця слова, Г. Гейне вдається до таких порівнянь: «Коли письменник творить свій твір, його душа переживає такий стан, ніби він, згідно вчення Піфа-

гора про переселення душ, мав попереднє життя після мандрування по землі в різних образах...» [3, с.48]. Часто в біографічних спогадах ми зустрічаємо приклади персоналіфікації, яку ще вчені розглядають як «здібність до психічної асиміляції з образами творчої фантазії митця» [3, с.45], а згідно вчення Л. П. Журавльової [6] це є не що інше як приклади трансфінитної емпатії (тобто «здатність до надчування, духовне злиття з внутрішнім світом іншої особистості»). Так У. Уйтмен настільки глибоко відчував своїх літературних героїв, що ці відчуття переходили на фізичний рівень його особистості: «то ловлять і мене, і ми обоє – на лавці підсудних, нас двох саджають до в'язниці. Вмирає хворий на холеру, я також вмираю від холери: обличчя моє стало як попіл, в мене судоми, люди втікають від мене. Жебраки втілюються в мене, я втілююсь в них: я конфузно протягую капелюх, сиджу та прошу милостиню» [14, с. 44].

Ранній юнацький вік стає відкритим до трансцендентних емпатійних стосунків [6]. Саме почуття кохання дозволяє не лише побачити характерні особливості особи на яку вона спрямована, але й «розгледіти» потенційне, що може з часом в ній проявитися. В. Франкл [13] відмічає, що саме любов і є тим єдиним способом зрозуміти справжню сутність людини, що і є характеристикою трансфінитної емпатії. Своє відображення трансфінитна емпатія знаходить в творчості старшокласників. Так, вони часто порушують теми кохання та близькості.

«Я мріяла побачити тебе у сні

У сні кохання та натхнення,

Де поруч ти лежиш в човні

І відпливаєш від зорі

Зорі, яка палає в серці...»

(М. О., 16 років)

С. О. Грузенберг [3, с.51] вдаючись до аналізу психологічного стану відомих художників, письменників, поетів, літературних критиків розрізняє два типи «перевтілення» митця у психіку зображених ним героїв: «емоційне вчування» та «інтелектуальне вчування». «Емоційне вчування» автор розглядає як певний прояв співчуття своїм героям, що реалізується на афективному рівні (як певний емоційний стан, який керує всією психікою людини). «Інтелектуальне вчування» передбачає створення (виникнення) певного уявлення про переживання іншої людини та проявляється через зовнішнє вираження чужих почуттів, без особливого емоційного включення в психологічний стан цієї людини. Таке «художнє перевтілення» автора літературних творів є, певною мірою, співзвучне із описом когнітивного та афективного компонентів емпатії (за Л. Н. Джрнзян та Н. І. Сарджвеладзе) та, одночасно, виступає описом різних рівнів емпатування автора літературним героям власного художнього твору. Відмінності у рівнях прояву емпатійних переживань можна пояснити з позиції відповідності/невідповідності психологічного типу письменника психологічному типу зображеного ним героя та може бути «однотипним» чи «різнотипним» [3, с.52]. Саме «однотипне перевтілення» і уможливує утворення таких відносин між учасниками емпатійного процесу, які характеризуються особливим емоційним та духовним зв'язком. Літературна творчість школярів є своєрідним відображенням їх соціальної адаптації, де соціальне середовище може сприяти, або ж заважати розвитку літературно творчої особистості. Звідси можуть йти і запити на те, що варто писати, а що ні; які теми та проблеми варто порушувати, а які є «забороненими». Саме ці рамки та власне рівень розвитку емпатії

школяра визначає, що (які теми, проблеми) і яким чином буде «піднято» в його літературній творчості: чи це буде відображенням його власних емпатійних переживань, чи

своєрідним «запитом» на них, який іде ззовні. Саме про ці дві форми емпатії і писав С. О. Грузенберг [3], описуючи емоційне та інтелектуальне вчування.

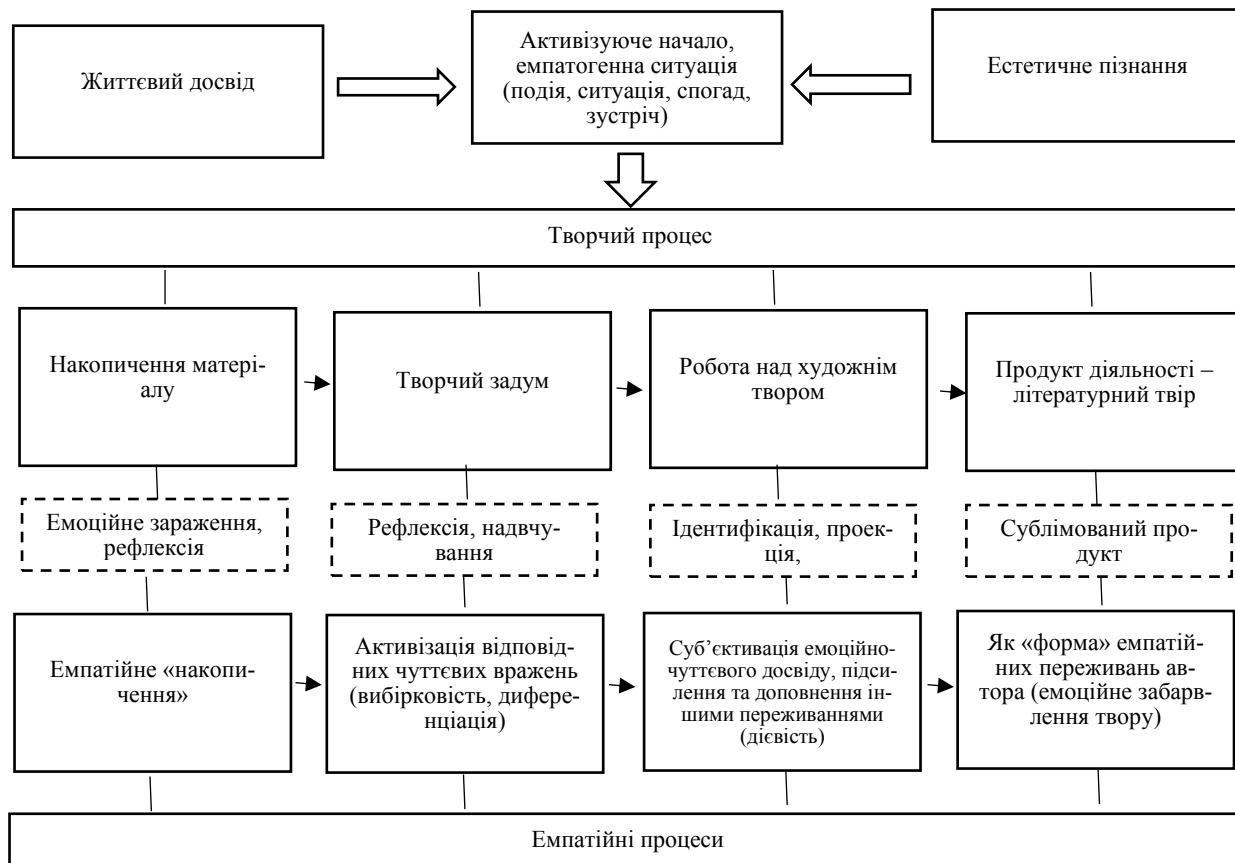

Рис. 1. Перебіг емпатійних процесів автора літературного твору

Прояви інтелектуальної та афективної емпатії мають своє відображення і в творчості старшокласників. Інтелектуальну емпатію ми розглядаємо, як певне уявлення про переживання іншої людини, яке виникає в суб'єкта емпатії та проявляється через зовнішнє вираження чужих почуттів без особливого емоційного включення в психологічний стан іншої людини. Такий вид емпатії в літературній творчості школярів має своє відображення в такому випадку, коли внутрішньому стимулу передують зовнішній, такий, який іде від «референтного Іншого» – потенційного читача, замовника. Це може бути твір-вітання приурочений до певної події вдома, чи в школі, твір на задану тему чи проблематику тощо. В такому випадку учень і починає «уявляти» та описувати не свої емоційні переживання, а лише уявлення про них. Когнітивні процеси передують афективним та виконують основну роль в творчому процесі. Виходом із цієї ситуації може бути пошук в цьому «зовнішньому» своїх внутрішніх емпатійних стимулів (ресурсів). В процесі рефлексії (свідомий, когнітивний психологічний механізм) автор починає пригадувати свій життєвий досвід, де він відчував подібні або близькі за силою та змістом емоційні переживання та починає ними ніби наповнюватися. Таке «збагачення» запускає по другому колу емпатійні переживання, але вже як внутрішні переживання автора художнього слова. Авжеж, така «емпатійна компенсація» допомагає авторові художнього твору знайти додаткові ресурси та емоційно збагатити свій твір.

*«...Тут вчимося країну любити
І творити красу землі
На якій нам творить і жити,
Плани в кожного немалі...»*

Поклонімося ж рідній школі

Хто сьогодні і хто колись.

Не забуде ніхто ніколи

Хто тут мріяв, держав і вчивсь».

(Б. Б., 15 років – вірш присвячений 100-річчю лицю)

Інша справа з виявом афективної емпатії в літературній творчості школярів. Вона «первинно» черпає свою енергію від несвідомого психологічного імпульсу, внутрішнього пориву. В такому випадку у автора виникає нахнення, такий емоційний стан, який починає керувати всією його психікою. Тоді процес написання літературного твору йде особливо бурхливо, а його автор орієнтується, в першу чергу, на свої внутрішні відчуття та переживання, особливо не замислюючись про свого читача, «пишуть для себе».

«Пишуть для себе» – у випадку, коли школярі відключають свої страхи, що тебе розкритикують, вкажуть на твої мовні, стилістичні і т. п. недоліки, засудять за вживання нецензурної лексики, підняттям «нетипових» суспільству проблем тощо. Тому, такими творами діти діляться неохоче, не виставляють їх напоказ, не подають на літературні конкурси та олімпіади. Але зустрічаються випадки, коли в силу свого самоприйняття як творчої особистості, учні презентують свої «вільні твори» напоказ, без всілякої соціальної цензури. Така творчість є більш природною за своїм характером. Тому, завданням психолога є зняття психологічних блоків та тяготи соціальних заборон, звільнення від стереотипності у сприйнятті дійсності. Натомість сприяти розвитку творчого мислення, саморозкриттю та вивільненню внутрішнього потенціалу молодшої особистості.

«Если ты проснулся утром и увидел солнце в окне,

Милый, любящий Бог, спасибо тебе...
 Даже если солнца не видно
 Или капли дождя на стекле,
 Милый, любящий Бог, спасибо тебе...»
 (С. А., 16 років)

Важливо вказати й на особливості прояву емпатії пов'язані з взаємодією автора художнього тексту (суб'єкта) з його читачем (адресатом). Якщо автор, створюючи свій літературний твір, попередньо використовує свій емоційний досвід взаємодії з навколишнім середовищем, емоційно реагує на саму дійсність (реальність), то емпатійний процес читача протікає відповідно до образної моделі створеної автором. Такі відмінності вимагають у читача відповідного життєвого досвіду, світоглядних та моральних переконань. А від автора художнього слова, здатності через особливу побудову та зміст художнього тексту передати всі відтінки сприйнятого, всі особливості психотипу його головних героїв. О. Єременко [5] говорить про визначальну роль в творчому процесі не лише цілей та завдань, які ставить перед собою письменник досягнути своїм творінням, але й вибір форми передачі – жанру; вияв ставлення, оцінки (явної або прихованої) до того, що повідомляється або описується автором; виставлення «емоційних акцентів» при конструюванні художнього тексту.

Аналіз результатів (анкетування, бесід, аналіз продуктів діяльності – самостійної літературної творчості) свідчить про наявність таких провідних мотивів літературної діяльності старшокласників, як: прагнення до самовираження; потреби у самопізнанні, пізнанні інших людей, світу; як спосіб самоствердження, як спосіб зняття емоційної напруги. Що стосується жанрових переваг у творчості школярів, то тут домінує лірика (зустрічається у 89% творчості учнів), присутні твори-есе (у 25% творчості учнів), байка (у 15% творчості учнів) та оповідання (у 7% творчості учнів). За тематичними пріоритетами були виділені учнівські творчі роботи: філософські, про природу, дружбу та товаришування, любовно-еротичні, шкільні (про стосунки із однокласниками, вчителями; шкільні проблеми та хвилювання), соціальні (які розкривають моральну сторону стосунків в соціумі), патріотичні (питання війни та миру), релігійні.

Оскільки художній літературний твір несе та переважно передає емоційну інформацію, то шлях до розуміння змісту твору лежить через переживання, які він викликає. Вдали сюжет, тонко передані сюжетні лінії стосунків між героями твору, емоційна насиченість твору тощо – все це дозволяє викликати в читача відповідні емпатійні переживання та уявно перенести його в художні реалії твору, стати йому частиною цієї реальності. Звідси, текст є результатом проєкції «авторської душі», його самоаналізу; «спосіб втілити себе сповна, усвідомити єдність і розрізнити власну множинність, ретроспективно відтворити цілісність пережитого, спостерегти автоцентровану життєву перспективу» [5].

«... Я в собі, як в пустелі, блукаю,
 Як у джунглях, як у тайзі.
 Часом в Римі, в Парижі буваю
 І умиваюся у грозі.
 Треба все пропустити через себе,
 Щоб збагнути й зрозуміти,
 Що найкраще – удома небо,
 Що найближчий – твій рідний світ.»

(Б. Б., 15 років)

Однак, і сам автор зазнає змін. Як пише О. Єременко

[5], «автор створює власну модель справжнього життя». Літературна творчість ним повністю оволодіває. Він сам ніби стає її частиною. «Художня реальність» стає для нього такою ж реальною, як і повсякденна. Інколи, письменники пишуть про те, що процес літературної діяльності так захоплює, що вони самі в ньому стають ніби глядачами. І тоді вже сама «художня реальність» керує розвитком подій в творі, а автор займає «споглядальну» позицію.

В доказ цьому, слугують результати дослідження емпатії старшокласників. Ефективність в літературній діяльності забезпечується певним емпатійним фоном. «Тест на емпатію для підлітків та юнаків» показав перевагу в школярів середнього (53%) та високого (40%) рівнів розвитку емпатії. У 4% досліджуваних проявляється низький рівень та у 3% учнів – дуже високий рівень розвитку емпатії.

Також, нами було виявлено, що кожен рівень розвитку літературних здібностей має відповідні переважаючі форми емпатійного реагування. Перехід на вищий рівень розвитку літературних здібностей, передбачає й перехід до «вищих форм» емпатії. Ієрархічна система середніх значень показників форм емпатії літературно творчих старшокласників така: «Реальне сприяння» ($\bar{x}=5,3$), «Альтруїзм» ($\bar{x}=3,9$), «Внутрішнє сприяння» ($\bar{x}=1,8$), «Індиферентність» ($\bar{x}=1,2$), «Співчуття» ($\bar{x}=1,1$), «Антиемпатія» ($\bar{x}=0,7$) та «Співпереживання» ($\bar{x}=0,6$). Проте, аналіз цієї ж системи у відповідності до рівнів розвитку літературних здібностей показав дещо іншу картину. Так, у школярів-початківців переважаючими формами емпатійного реагування є «Реальне сприяння» ($\bar{x}=5,4$), «Альтруїзм» ($\bar{x}=3,2$), та «Внутрішнє сприяння» ($\bar{x}=2,4$). Натомість, у школярів із ознаками літературної обдарованості переважають такі форми емпатійного реагування як «Альтруїзм» ($\bar{x}=5,4$) та «Реальне сприяння» ($\bar{x}=5,2$). Це говорить про те, що школярі, які займаються літературною діяльністю, можуть швидко «заражатися» емоціями та переживаннями інших людей, красою природи, архітектури тощо. Сама ж літературна діяльність передбачає певний вихід такої «емпатійної енергії» через сублімований продукт творчості – літературний твір. Таким чином, ці форми емпатії мають можливість реалізуватися в їх літературній творчості. А враховуючи специфіку цього виду діяльності, сам літературний твір і є проявом конативної складової емпатії, тобто є своєрідною «відповіддю» на певну емпатогенну ситуацію.

Згідно результатів дослідження за методикою «Діагностика рівня полікомунікативної емпатії» ієрархічна система середніх значень (при $X_{max} = 15$) показників емпатії щодо її об'єктів (емпатів) в учнів, які займаються літературною творчістю, така: «батьки» ($\bar{x}=10,3$) «незнайомі, або малознайомі люди» ($\bar{x}=8,9$), «діти» ($\bar{x}=8,9$), «тварини» ($\bar{x}=8,5$), «герої художніх творів» ($\bar{x}=8,2$) та «літні люди» ($\bar{x}=6,5$). Як бачимо, емпатійні переживання старшокласники майже однаковою мірою проявляють до різних груп емпатів, що ще раз підтверджує їх високу емпатійність. Таке «широке поле» прояву емпатії має можливість відобразитися і в їх літературній творчості.

Висновки. 1. Емпатія є особливим проявом людської чутливості та необхідною умовою літературної творчості. В процесі роботи над літературним твором відбувається «накопичення» та репрезентація внутрішньої емпатійної енергії в творчу. 2. Літературна діяльність старшокласників виступає специфічним способом зняття емо-

ційної напруги, яка виникає в процесі емпатійних переживань сприйнятої об'єктивної реальності. 3. У творчих старшокласників домінують емпатійні переживання, які є пов'язаними з відчуттями краси Природи; філософії Світу, його моральних та духовних цінностей; навчальними шкільними ситуаціями; питаннями дружби та кохання. Об'єкти емпатії віддзеркалюють систему тематич-

них мотивів літературної творчості школярів. 4. Літературний твір для його автора є своєрідним способом вираження свого ставлення до світу, людей та до власної особи.

Перспективою подальших досліджень є більш детальний аналіз всього творчого процесу з урахуванням її емпатійної складової.

ЛІТЕРАТУРА

- Басин Е. Я. Творчество и эмпатия/Е. Я. Басин//Вопросы философии. – 1987. – № 2. – С. 54-66.
- Блок В. Б. Сопереживание и сотворчество/В. Б. Блок//Художественное творчество и психология. Сборник/В. Б. Блок. – М.: Наука, 1991. – С. 31-55.
- Грузенберг С.О. Гений и творчество: Основы теории и психологии творчества, Изд. 3-е./С. О. Грузенберг. – М.: ЛЕНАНД, 2016. – 262 с.
- Диагностика уровня поликоммуникативной эмпатии (И.М. Юсупов)/Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М., Изд-во Института Психотерапии, 2002. – С. 153-156.
- Сременко О. Бінарний комплекс автор-реципієнт у художньому тексті крізь призму його емпатійного компонента/О. Сременко//Синопис: текст, контекст, медіа, 2013. – №3-4. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2013_3-4_4
- Журавльова Л. П., Виговський С. Е. Трансфінитна емпатія/Л. П. Журавльова, С. Е. Виговський//Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Педагогіка і психологія (16). – С. 30-35. ISSN 2312-8860
- Журавльова Л.П. Діагностика емпатії та її форм у підлітковому та юнацькому віці/Л. П. Журавльова//Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки: збірник/М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. – Вип. 31(55). – С. 154-161.
- Липпс Т. Эстетика. Философия в систематическом изложении [Текст]/Т. Липпс; [пер.: И. В. Постман, И. В. Яшунский, С. Ильин]. – М.: РГБ, 2003. – 203 с.
- Матюх Т. М. Емпатія як умова людської творчості/Т. М. Матюх //Антропологічні виміри філософських досліджень, 2015. – Вип. 7. – С. 17-27. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Avfd_2015_7_4
- Мэй Р. Искусство психологического консультирования/Ролло Мэй. – М.: Независимая фирма «Класс», 1994. – 144 с.
- Наконечна О.П. Естетичне як тип духовності: монографія/О. П. Наконечна. – Рівне: УДУВГП, 2002. – 202 с.
- Станиславский К. С. Работа над собой в творческом процессе переживания. Дневник ученика./К. С. Станиславский//Собрание сочинений в восьми томах. Том 2. Работа актера над собой. Часть I/К. С. Станиславский. – М.: Государственное издательство "Искусство", 1954 [Электронный ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://az.lib.ru/s/stanislavskij_k_s/text_0040.shtml
- Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник/Пер. с англ. и нем. Д.А. Леонтьева, М.П. Пануша и Е.В. Эйдмана. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
- Чуковский К. Уот Уитмэн: поэзия грядущей демократии/Корней Чуковский. – Петроград: Издание петроградского Совета, 1919.–120 с.–(Четвертое исправленное и дополненное издание).
- Юнг К. Сознание и бессознательное: сборник/Карл Юнг. – Спб.: Университетская кн., 1997. – 544 с.
- Worringer W. Abstraction und Einfühlung. Munich: Piper, 1911. Eng.: Abstraction and Empathy. New York: International Universities Press, 1953.

REFERENCES

- Basin E. Ja. Tvorcestvo i jempatija/E. Ja. Basin//Voprosy filosofii. – 1987. – № 2. – S. 54–66.
- Blok V. B. Soperezhivanie i sotvorcestvo/V. B. Blok//Hudozhestvennoe tvorcestvo i psihologija. Sbornik/V. B. Blok. – M.: Nauka, 1991. – S. 31-55.
- Gruzenberg S.O. Genij i tvorcestvo: Osnovy teorii i psihologii tvorcestva, Izd. 3-e./S. O. Gruzenberg. – M.: LENAND, 2016. – 262 s.
- Diagnostika urovnja polikommunikativnoj jempatii (I.M. Jusupov)/Fetiskin N.P., Kozlov V.V., Manujlov G.M. Social'no-psihologicheskaja diagnostika razvitiya lichnosti i malyh grupp. – M., Izd-vo Instituta Psihoterapii, 2002. – C. 153-156.
- Ieremenko O. Binarnyi kompleks avtor-retsypient u khudozhnomu teksti kriz pryzmu yoho empatiinoho komponenta/O. Yeremenko//Synopsis: tekst, kontekst, media, 2013. – №3-4.– Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2013_3-4_4
- Zhuravlova L. P., Vyhovskiy S. Ye. Transfinitna empatiia/L. P. Zhuravlova, S. Ye. Vyhovskiy//Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii: Pedagogika i psykholohiia (16). – S. 30-35. ISSN 2312-8860
- Zhuravlova L.P. Diahnostyka empatii ta yii form u pidlitkovomu ta yunatskomu vitsi/L. P. Zhuravlova//Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Serii 12: Psykholohichni nauky: zbiryk/M-vo osvity i nauky Ukrainy, Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. – K.: Vyd-vo NPU im. M.P. Drahomanova, 2010. – Vyp. 31(55). – S. 154-161.
- Lipps T. Jestetika. Filosofija v sistematiceskom izlozhenii [Tekst]/T. Lipps; [per.: I. V. Postman, I. V. Jashunskij, S. Il'in]. – M.: RGB, 2003. – 203 s.
- Matiukh T. M. Empatiia yak umova liudskoi tvorchosti/T. M. Matiukh //Antropolohichni vymiry filosofyskykh doslidzhen, 2015. – Vyp. 7. – S. 17-27. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Avfd_2015_7_4
- Mjej R. Iskusstvo psihologicheskogo konsul'tirovanija/Rollo Mjej. – M.: Nezavisimaja firma «Klass», 1994. – 144 s.
- Nakonechna O.P. Estetychne yak typ dukhovnosti: monohrafiia/O. P. Nakonechna. – Rivne: UDUVHP, 2002. – 202 s.
- Stanislavskij K. S. Rabota nad soboj v tvorcheskom processe perezhivaniya. Dnevnik uchenika./K. S. Stanislavskij//Sobranie sochinenij v vos'mi tomah. Tom 2. Rabota aktera nad soboj. Chast' I/ K. S. Stanislavskij. – M.: Gosudarstvennoe izdatel'stvo "Iskusstvo", 1954 [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu do resursu: http://az.lib.ru/s/stanislavskij_k_s/text_0040.shtml
- Frankl V. Chelovek v poiskah smysla: Sbornik/Per. s angl. i nem. D.A. Leont'eva, M.P. Panusha i E.V. Jejdmana. – M.: Progress, 1990. – 368 s.
- Chukovskij K. Uot Uitmjen: poezija grjadushej demokratii/Kornej Chukovskij. – Petrograd: Izdanie petrogradskogo Soveta, 1919. – 120 s. – (Chetvertoe ispravlennoe i dopolnennoe izdanie).
- Jung K. Soznanie i bessoznatel'noe: sbornik/Karl Jung. – Spb.: Universitetskaja kn., 1997. – 544 s.

Empathy as a condition of literary creativity

I. A. Grechukha

The article is devoted to the problem of empathy research, which is a special manifestation of human sensitivity and, at the same time, a necessary condition for literary creativity. The analysis of the process of creative act allowed to identify the role of empathy in the creative activity of the artist of word, where the developed empathetic sensitivity is represented in his artistic work. It has been found that the literary activity of high school students is a specific way of relieving the emotional tension that arises in the process of empathic experiences of perceived objective reality.

Keywords: *empathy, empathetic, literary ability, literary creativity, literary work.*